

Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2561-12> (дата звернення: 04.10.2018).

7. Государственные гарантии. Анализ наилучшей практики. *ГБУ Мосфинагентство.* 2013 URL: https://moscowdebt.mos.ru/research/files/State_guarantees_%20Analysis_of_best_practices.pdf (дата звернення: 02.10.2018).

© Андрос С.В., Герасимчук В.Г., 2019

4.2. Ефективність інституціонального забезпечення на засадах інноваційного розвитку економічного потенціалу агробізнесу

Ефективність інституціонального регулювання практично втілюється механізмами і результативно означена ефектами функціонування цільового об'єкта, в нашому випадку – аграрний бізнес. У загальному плані це означає, що так як регулювання за допомогою інституцій та механізмів здійснюється повсякчас, то його результати співвідносяться з результатами розвитку аграрного сектора економіки.

В загальноаналітичному викладі емпіричної бази оцінок розглядатимемо аспекти ефективності аграрного бізнесу як вираження фактів дієвості інституцій, вигод і витрат від впровадження інституцій державного регулювання. При цьому необхідно розуміти, що інколи навіть відсутність регулювання призводить до певних результатів та навпаки, адже аграрний бізнес функціонує завжди, так як він формує середовище життя людей і виробництва агропродукції. Тому ефекти розвитку аграрного бізнесу на мікро-, мезо- і макрорівні вважаємо підґрунтям для висновків про ефективність інституцій державного регулювання (нормативних актів та організацій, які здійснюють їх імплементацію у практику господарського обміну).

Ефекти, які були досягнуті в галузі сільського господарства є безумовно результатом діяльності підприємств, держави та ринку, а також державного регулювання інститутів, норми яких містяться в практиці формування економічного порядку [1, с. 17]. Існує багато фактів, які це доводять. Не тільки нормативно-інституціональна політика визначає ефективність аграрного бізнесу, але і ефективність бізнесу визначає способи

регуляторної політики інноваційного розвитку. Існуючий баланс доходів і витрат у цьому процесі може бути як ситуативним, так і стратегічним. Під дією державних інститутів створюються різні цінності, процеси за участю представників сільськогосподарського виробництва і обміну товарами. Держава намагається знайти баланс інтересів, розробити і впровадити в установи інструменти стимулювання, вплив яких націлено на інноваційний розвиток економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств в цілому, а також окремих складових, підтримки державних інтересів. В цьому контексті необхідний баланс доходів і витрат, які формуються на ринку, здійснення інноваційної діяльності та створення комплексної системи безпеки.

Інноваційний розвиток аграрного бізнесу України як об'єкт державного регулювання на мікро-, мезо- і макрорівні модерується певними інститутами, нормами, які містяться в практиці механізму ринку, підприємства і влади [2, с. 55]. Ось чому дисбаланс інститутів, який існує сьогодні, дає підстави стверджувати про неефективність державної регуляторної політики для скромного сільськогосподарського підприємця.

У той же час, взаємно обумовлені наслідками перебудови, в контексті оцінки реалізації аграрної політики в Україні відповідальні установи чітко не виявлені і не бажані з точки зору бізнес-середовища. Хоча ефективність, звичайно, існує, це підтверджують і загальні і певні результати аграрного бізнесу, особливо в інституціональному сенсі.

У сучасній історії інноваційного розвитку аграрного бізнесу в Україні було багато правил, ефективність яких може бути оцінена по-різному. Тим не менш, зміни що відбулися в інституціональному сенсі є важливою причиною для того щоб докорінно реконструювати сільськогосподарський механізм, що може бути виконано не швидко. Для аграрного сектору економіки найбільш успішним була поява на зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, які буде складно реалізувати без якісної організаційної та економічної трансформації.

З оцінок, здійснених нами методом логічного узагальнення на ситуацію, щодо досягнення інституціонально-унормованих цілей, випливає висновок про те, що результати трансформації

господарського інституціонального механізму, поки що не забезпечили справедливий ринковий перерозподіл вартостей, соціальний добробут, додатну популяцію селян (сільських жителів).

Разом з цим інституціоналізація ринкового господарського механізму апріорі була спрямована на інноваційний розвиток аграрного бізнесу, а також на формування ресурсно-інституціональної бази ефективного їх функціонування. Одним з визначальних кроків у згаданому контексті було забезпечення повернення у власність селян головного засобу виробництва – землі. Саме паювання земель сільськогосподарського призначення надало поштовх до: створення на селі умов для інноваційного розвитку підприємств різних форм господарювання; формування відповідного конкурентного середовища, заснованого на можливостях рівнодоступності ресурсів для підприємців; підвищення продуктивності праці; зміни відношення селян до праці й оцінки її результативності. Слід також зазначити, що в інституціональному плані, зокрема щодо земельної реформи, зроблено чимало, хоча вона поки що не досягла завершальної стадії – формування повноцінного, з усіма необхідними атрибутами, ринку землі.

Регулювання аграрного бізнесу є інституціонально-зумовлений процес, підпорядкований динаміці інноваційного розвитку суспільства, а головне – мотивації у задоволенні потреб соціуму в життєво-необхідних товарах сільськогосподарського походження [3, с. 134]. Тому, наприклад виробництво продукції та рівень споживання продовольства є наслідком, або індикатором результативності інституціонального регулювання, у тому числі державного.

У цілому регуляторний ефект інституціональної аграрної політики зі зміни умов господарювання фактично втілений у результатах інноваційного розвитку економічного потенціалу аграрного бізнесу України.

Основні показники ефективності інноваційного розвитку економічного потенціалу аграрного бізнесу України як основної продуктивної сили аграрного сектора є такими, що повсюдно зростають, зокрема в останні три роки. Це вказує на сприятливі інституціональні умови, інституціональну регуляторну політику, яка забезпечує довготривале економічне зростання, навіть

незважаючи на значне падіння доходів населення й зміни структури продовольчого споживання.

Серед доходів, які надходять сільськогосподарським господарюючим суб'єктам є такі, які дозволяють припустити, що існуюча інституціональна модель ефективна і дозволяє забезпечити постійно зростаючу прибутковість [4, с. 231].

Також аналітичні показники засвідчують, що ми маємо вагомі підстави для висновку про те, що в глобальному загальноекономічному вимірі ефект інституціонального регулювання позитивний, динаміка зростання показників аграрного бізнесу є системною, особливо в останні роки.

Попередньо зазначимо, що економіка виробництва як основної ланки продуктового ланцюга в системі «виробництво-розподіл-обмін-споживання» забезпечує створення додаткового продукту за рахунок ефектів продуктивності, змодельованих відповідно інституціональною регуляторною політикою держави.

Як видно з аналітичних даних, аграрний бізнес України демонструє перспективну ефективність, особливо з погляду запропонованих нами індикаторів, але висновки тут із двояким позитивом [5, с. 122]. Зокрема, прибутки виробників зростають, а соціально-економічний ефект за якісними показниками, які можуть бути мірилом результативності державного інституціонального регулювання, вказує на зовсім інше – сприятливу кон'юнктуру зовнішнього ринку, про що ми далі дамо власну оцінку.

Паралельно цьому, натуральні вимірники ефективності інноваційного розвитку аграрного бізнесу, які на наше переконання означають фундації аграрної політики, засвідчують екстенсивну її спрямованість. Це означає, що регуляторний вплив держави та її інституцій на поведінку економічних суб'єктів у форматі безумовного забезпечення інноваційного розвитку економічного потенціалу, зведений до мінімуму й вкрай неефективний.

Логічність і неупередженість цього висновку підтверджується тим, що у структурі виробництва переважають зернові культури та технічні олійного спрямування (соняшник, ріпак), якими аграрні підприємці захопилися з огляду на дуже

сприятливу кон'юнктуру зовнішнього ринку. Проте нехтування принципом сівозмін і засадами ведення сталого сільського господарства з часом призведе до деградації ресурсного потенціалу. Галузеві ж органи управління, особливо на місцях, нічого не роблять задля виправлення ситуації – врегулювання структури виробництва, тому орієнтація на надприбутки приваблює. Це лише окремий, найбільш видний прорахунок в аграрній політиці, який дисбалансиє вигоди та витрати у механізмі інноваційного розвитку економічного потенціалу. Контури аграрної політики, функціональна спрямованість державного регулювання, не зважаючи на видимий економічний ефект виробництва, наслідують формат байдужості й безперспективності. Тому таку політику можна вважати «політикою сьогодення» [6, с. 128].

Характерною тенденцією інноваційного розвитку аграрного бізнесу України останніх років є факт того, що галузь збільшила питому вагу у загальному обсязі: ВВП країни (2014 – 16,5%, 2015 – 17,2, 2016 – 18,5, 2017 – 21,7%); валової доданої вартості (2014 – 7,9%, 2015 – 8,7, 2016 – 9,3, 2017 – 10,9%) [7]. Проте, тут можна оцінювати даний результат зростання двояко, з одного боку економіка галузі зростає, а з іншого – набуває ознак базової, але при цьому в загальноекономічному контексті тут чимало негативних моментів. Сам по собі аграрний бізнес вибудовує свої ефекти на базі інноваційного розвитку низькозатратних, не трудомістких виробництв продукції рослинництва, підтвердження цього – зменшення числа найманих працівників (зайнятих) з 18,9% у 2003 р. до 7,2% у 2017 р. Вірним буде припущення про те, що це призведе до нестабільного формування доданої вартості, адже економіка галузі має суто сировинний характер і залежна від кон'юнктури зовнішнього ринку. Аграрна політика з інституціонального регулювання наслідує орієнтацію на зовнішні ринки, які доступні в основному за рахунок дешевизни пропонованої продукції, тому це тимчасовий, короткостроковий ефект. Усі дані, щодо ВВП можуть ввести в оману, адже вони далекі від тих оцінок, які б вказували на безумовну сталість економічного потенціалу аграрного бізнесу з орієнтиром на перспективу.

Не вважаємо перспективою сировинний характер аграрного бізнесу, зорієнтованого виключно на більш ємний ринок, адже на

зовнішній ринок постачається близько 15% кукурудзи та понад 10% зернових (2-ге місце після США), тож на другий план відходять внутрішні резерви споживання – тваринництво. Це наслідок недосконалої інституціональної політики регулювання аграрного сектора державою [8].

Недосконалість інституціональної регуляторної політики держави в аграрному бізнесі України, незважаючи на позитивні загальноекономічні показники його інноваційного розвитку, підтверджена ефектами недостатності уваги до таких проблем як:

1) системний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для виробників, які займаються суто сільським господарством, не вбудовані у інтегровані структури;

2) сприяння безконтрольній надконцентрації ресурсів у агрохолдингових формуваннях без прив'язки їх до проблем села;

3) тактичне, а не стратегічне наслідування мотиваціям зовнішнього ринку;

4) неврегульованість міжгалузевих відносин разом із диспаритетом цін;

5) сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур;

б) не приділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції, тому головна конкурентна перевага експортних культур – це їхня дешевизна;

7) відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до значної втрати доходів [9, с. 71].

Сучасна модель державного інституціонального регулювання характеризується національними особливостями сприяння здійсненню організаційно-економічних трансформацій, які зумовили тривалу транзитивність [10, с. 151]. Це також наслідок неконструктивних, неадаптованих до вітчизняних реалій інституціональних регулювань, адже йде третє десятиліття аграрних трансформацій без видимих контурів сталості [11, с. 169]. Проміжний висновок такий: інноваційний розвиток економічного потенціалу аграрного бізнесу України як об'єкта інституціонального регулювання у контексті виміру ефективності формує враження не адаптованості інституцій та різнобічності позитивів, які одночасно можуть стати негативами [12, с. 55]. Це наслідок невваженої аграрної політики, яка

зруйнувала виробничу базу й уклад господарювання, а новітня форма господарського порядку перебуває на етапі пошуку оптимізації [13, с. 8]. Ефективного власника-господаря на землі не створено, підприємства не стали прибутковішими, якість продукції низька, держава постійно змінює регуляторні пріоритети.

В цьому контексті держава не має ніякої сільськогосподарської соціальної політики, незважаючи на зростання продуктивності праці. Причиною такого стану є домінування інтересів додаткового надбання фінансового результату над інтересами суспільства, батрак, ось чому ми бачимо, що ефект виробництва вище, ніж вплив соціального замовлення. Проблема також полягає в коригуваннях, які можуть бути розглянуті ситуативно за характером мотивації.

Відсутність гарантій зайнятості, доходів для селянина, а також політики розгляду державою цього питання, знову підтверджується ще більшим значенням інноваційної моделі розвитку [14, с. 153].

Ми вважаємо, що ситуація буде залишатися незмінною до тих пір, поки державна підтримка забезпечує збалансовану продуктивність внутрішнього ринку. Наприклад, у 2017 році кількість експортних контрактів на зернові була вище майже на 50 доларів США на основі однієї тонни продукції порівняно з внутрішнім станом рівня цін. Вище сказане, а також курс національної валюти створюють в ринкових умовах саме таку ситуацію, в рамках якої, порівняно з внутрішнім продажем продукції сільськогосподарського виробництва, більш стратегічним є експорт.

Література:

1. Клейнер Г. Б. Особенности формирования социально-экономических институтов в России / Г. Б. Клейнер // Институт. экономика. М.: Гос. ун-т упр., 2000. – № 1. – С. 17.
2. Коуз Р. Природа фирмы: истоки / Р. Коуз; / под ред. О. Уильямсона, С. Уинтера. М.: Дело, 2001. – С. 53–73.
3. Малік М. Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132–139.
4. Мороз О. О. Інституціональна система аграрної економіки України: монографія / О. О. Мороз. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2006. – 438 с.

5. Норт Даглас С. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.

6. Нуреев Р. Теории развития: институциональные концепции становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопр. экономики. 2000. – № 6. – С. 126–145.

7. Особливості розвитку підприємництва в аграрному секторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-138/doc-277>.

8. Погибелев А. В. Системообразующие институты аграрного рынка электронный ресурс. / А. В. Погибелев, А. З. Рысьмятов, В. В. Моисеев и др. // Науч. журн. / КубГАУ, 2007 № 33 (09). – Режим доступа: <http://Lc.kubargo.ru/2007/33/PO3.asp>

9. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и мат. методы. 1999. – Т. 35, №2. – С. 69–73.

10. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : Монографія / С. В. Степаненко. – К.: КНЕУ, 2008. – 312 с.

11. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты : Манифест современной иституциональной экономической теории : Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 345 с.

12. Шаститко А. Е. Экономическая теория институтов / А. Е. Шаститко. – М.: ТЕИС, 1997. – 105 с.

13. Шпикуляк О. Г. Інституціональні особливості розвитку підприємництва та соціального капіталу в аграрній сфері / О. Г. Шпикуляк // Агросвіт. – 2008. – № 11. – С. 4–10.

14. Шпикуляк О. Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка / О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 150–157.

© Однорог М.А., 2019